

BYDŁĘ (235) *sb n*

sg *N* bydłę (52). ◇ *G* bydłęcia (35). ◇ *D* bydłęciu (7). ◇ *A* bydłę (43). ◇ *I* bydłęciem (8); -em (1), -em (1), -(e)m (6); -em: -em *RejPos* (1 : 1). ◇ *L* bydłęciu (3). ◇ *pl N* bydłęta (23). ◇ *G* bydłąt (24). ◇ *D* bydłętom (12), bydłętám (1) *ModrzBaz*; -om (1) *OpecŻyw*, -óm (1) *Mącz*, -(o)m (10). ◇ *A* bydłęta (14). ◇ *I* bydłęty (9). ◇ *L* bydłętách (4); -ách (3), -ach (1); -ách *RejZwierc*, *ReszPrz*; -ách: -ach *WujJud* (1 : 1).

Sł stp, *Cn notuje*, *Linde XVI i XVIII w.*

1. *Zwierzę domowe, hodowane ze względu na jego użyteczność w gospodarstwie; zwierzę tuczne i pociągowe; w szczególności zwierzę rogate przeznaczone na ubój i do pracy na roli; iumentum Mącz, Calep, Cn; pecus Mącz, Cn; animal domesticum, veterinum animal Mącz (193) : ZapWar 1504 nr 2018; OpecŻyw 15, 72v; FalZioł *4a, I 114b; Mięso też końskie y inszych bydłąt iedzą napoły furowe MiechGlab 22, 55; WróbŻołt 49/10, 103/14; RejPs 213; Czarownyczo drzewyey thy mey krowye vzithku nyeodymyeśch [...] yźbiczh thak bylo przeczywno moyą bydlią jako przeczywna [...] popowśka myłofznycza my lemu bogu LibMal 1544/86, 89; GliczKsiąż C8v; Gdy we czći był/ wnet fie zálię by bydłę [iumentum] zinácił LubPs N2; Sítałem fye nierozumnym [...] Nie nye wyedząc co począc by yákye bydłę práwy LubPs R2, C, S, ee6, ff2v; GroicPorz x2v, dd4v; Bo pátrzh kiedy pijány bez rozumu chodzi/ Anifam wzwie by bydłę kiedy naczh vgodzi. RejWiz 137v, 32; Nie dopuściż bydłęciu [iumentum] twemu/ áby fie śchodziło z bydłęciem inego á roznego rodziáiu Leop Lev 19/19; ktorzy [...] zbydłęty nieuczciwe śprawy miewáią/ máią być śmierćą [!] ítrácceni. Leop Lev 20 arg; Kto zábije bydłę da ine zá nie Leop Lev 24/ 21; Czemuż nas poczytaćie zá bydłętá [iumenta] y ítáliłmy fie śmrodliwemi przed wámi? Leop Iob 18/3; á potym włóżywłzy go ná fwe bydłę: záwiołł go do gołpody Leop Luc 10/34, Lev 25/7, Ps 146/9, Is 66/3, Ier 9/10, 1.Cor 15/39 (13); tedy ten czyie íełt bydło ma dáć zá ízkodę od koźdego bydłęciá dwá grołzá UstPraw E4v, E, E4v; BibRadz Gen 1/25, Lev 19/19, Mich 5/8, Zach 14/15, Hebr 13/11 (12); BielKron 44, 44v [2 r.], 430v, 465; GrzegRóżn E; KwiatKsiąż N3v; Ut pecus lanare, Bydłę ktore wełnę nośi/ owcá. Mącz 183c; Pecus, Bydłę/ Wízelákie zwierzę którego człowiek vziwa yáko wól/ krowá/ kón/ Owcá/ Ofieł/ kozá/ etc. Mącz 286a; Veterina animalia, Bydłętá których ku robocie vżywáją yáko konie/ osły/ wielbłády/ muły/ mulice którzi ná grzbiecie burdy á brzemióńá nołżą. Mącz 491b, 183d, 310c, 313b, 367b, 491b, (11); SienLek 95v, 154, 159, 174, 192; SienLekAndr a3v; GórnDworz liv; kazał to wízytko Anyołom pobić coby fie iedno było napirwey z mátki fwey vrodziło/ ták od dzieći iáko od bydłąt. RejPos 56, 19 [2 r.], 218, 227; KuczbKat 299, 300; RejZwierz 84, 155, 163v; WujJud 149; A dniá fiódmego Sábát [...] nie vczyńiż żadnego vczyńku ty/ y fyn twoy [...] y niewolnicá twoiá/ y bydłę twoie BudBib Ex 20/10, b4v [2 r.], Ex 34/19, Lev 11/3, 2. Esdr 2/12, 14; ModrzBaz 112; SkarŻyw 270, 403, 480; GórnRozm M4v; Abowiem áni wól/ áni świniá/ áni żadne bydłę/ nigdy nie pije nád potrzebę fwoię WerGość 241; WisznTr 30; Calep [747] a; Śkutek y dołkonáłość gołpodárftwá/ rolą dobrze śpráwić/ bydłę vchowác GostGosp 160, 116 [2 r.]; WujNT 88, Luc 10/34, s. 322, Hebr 13/11; tedy máią dáwác [cła] od káždęgo koniá po pułgrołżku á od bydłęciá po fześci pieniędzy. SarnStat 977, 675 [2 r.], 965; PowodPr 18, 51; SkarKaz 157a; VotSzl D3; KlónFlis C3; KlónWor 25, 67.*

Zwroty: »być, rość, żyć jako bydłę« [szyk zmienny] (1 : 1 : 1): Kto pokłada nadzieję w mąjetynościach fwoich á nie w pánie bodze iest iáko bydłę. *RejPs* 223; *BielKom* E4; *GórnDworz* Ff4v.

»chodzić, iść, błędzić jako bydłę« [szyk zmienny] (2 : 1 : 1): By [...] Swoie dzyatki w dobrej íprawie rządził/ Iáko bydłę ná świecie nie błędził. *BielKom* G2v; *RejWiz* 11; *RejPos* 331v; *RejZwierc* 137v.

»patrzyć w ziemię jako bydłę« [szyk zmienny] (2): Iż ponuro nie pátrzy iáko bydłę w zyemię *RejWiz* 62v, 193v.

»jako bydłę czasy tracić« (1): A BOWIEIN to niezczęfny człowiek/ czo iáko bydłę w márnym próżnowánium czáły íwe íprofnie tráci *RejZwierc* 160v.

»w rozkoszy świata używać by bydłę« (1): Iedno rádził [*Epikurus*] káždemu by w rokofzy światá/ Ták vzywał by bydłę *RejWiz* 67v.

Wyrażenia: »domowe, swojskie bydłę« = *domesticum animal* *Mącz* [szyk 1 : 1] (1 : 1): *Mącz* 94c; Miedzy Bydłety lepák domowymi/ Kozłeta lepíze niż Iágnięta *SienLek* 7v.

»łożący się z bydłęciem« (1): Przekłety łożący íię z iakimkolwiek bydłęciem [*concupens cum omni iumento*] *BudBib Deut* 27/21.

»bydłę nieczyste« (1): á tákże pierworodne bydłę nieczyfte [*primogenitum animalis immundi*] odkupiłz. *BudBib Num* 18/15.

»nieme bydłę« = *mutum animal* *Vulg* [szyk 2 : 2] (4): Pijány z niemem rowna íe bydłęciem/ Mogąc być wołem czyni íe cielęciem. *RejZwierc* 218, 150v; *ModrzBaz* 52; *WujNT* 2. *Petr* 2/16.

»bydłę ku ofiarowaniu (a. ofierze, na ofiarę), na całopalenie, bydłę (ktore było) ofiarowane« (5 : 2 : 3): Mamy drwá y ogień/ ále gdziefz wždy iest bydłę ku ofiárowánium [*agnus in holocaustum*]? *BibRadz Gen* 22/7, *Gen* 22/8, I 43v *marg*, 428v *marg*; *Mącz* 17b, 24d, 312b, 377c; *BudBib Gen* 22/7, 8.

»proste bydłę« (1): niechciał go [człowieka] mieć iáko próftym bydłęciem *RejPos* 83v.

»bydłę robotne« (2): *SienLek* Vv; Iumentum – Bidliewíse iakie robotne iako kou [!] ofiel, woł, muł. *Calep* 570b.

»bydłę użytne« (1): bydłę zás dwoiáko/ iefli robotné zowá íe iumentum [...] iefli ináko vzytné/ tedy íe zowá pecus vel armentum *SienLek* Vv.

Szeregi: »człowiek (a. ludzie) i (ani, bądź, choć, jak) bydłę(ta)« (19): *LubPs* dd4; *Leop Ex* 19/13, *Jer* 33/12; Kthory pobił pierworodne w Egiptcie od człowieka áż do bydłęcia [*iumentum*]. *BibRadz Ps* 134/8; Y dopuściłem íufzą [...] ták ná ludzi iáko y ná bydłeta [*iumenta* *Vulg*]/ y ná wízytki roboty rąk wálznych. *BibRadz Agg* 1/11, *Ier* 33/10 [2 r.], *Ion* 3/7; á nápułzczę ná nię [ziemię] głod/ y wytnę zniey człowieka y bydłę *BudBib Ez* 14/13, *Ex* 11/7, 12/12, *Num* 18/15, *Ier* 50/3, 51/62 (10); *ReszPrz* 113.

»(bydło i) bydłę i (albo, a, ani) zwi(e)rzę« [szyk 8 : 4] (12): *RejPs* 74v; *Zwirzeta* y bydłeta iáko tu buiáią/ A przedíe człowiekowi podatki dawáią. *RejWiz* 50; *GliczKsiąż* C8v; *SienLek* 38v, Vv; *RejAp* 134v; A gdyż to ták bydłetom y żwirzëtom ípráwić raczył tákie ochędoftwá á takie rokofzy *RejPos* 341, 191v, 331v, 337v; *RejZwierc* 48, 150v.

W przen (3) : Bydłę ciáło iego [*Chrystusa*]/ ná którym on noíł grzechy náłze *WujNT* 237.

Wyrażenie: »nieme bydłę« (2): íłowem bożym nie wítydliwie gardzą [*nowochrzczeniicy*]/ zowącz íe niemym bydłęciem/ y ołowianą regvlą *SeklWyzn* c3, Av.

a. Obelżywie o ludziach: głupiec, prostak, bezbożnik (niekiedy w funkcji przezwiska) (8) : Zdá ini [!] fye że to bydlie Poyde gdzie wkarćmie ofydłę. *RejKup* n6v; Bo bez niey [mądrości] káždy bydlę *RejWiz* 62v; á z bydláth ludzie podziáłác: pokazác im małżeńftwo: więc gofpodárftwo około roley *GórnDworz* Kk5v.

Zwrot: »w bydlę się obrocić, stać się równym bydlęciu« (2 : 1): Iam fie tu káždy [człowiek] ínádnie w bydlę á ínádź gorzey niż w bydlę obroci. *RejZwierc* 155; *LubPs* N2 marg.

Wyrażenie: »bezrozumne bydlę« (1): y dla tego ich [Luteranów] íełczće popędliwe duchy zowie [...] bez rozumne [!] bydlętá *ReszPrz* 66.

»luterskie bydlę« (1): dla czego íełt wieczera Pańfka poftánowioná/ tego te Lutherfkie bydlętá/ áni íkółztowáły *ReszPrz* 65.

2. Zwierzę w ogóle; zwierzę czworonożne; zwierzę dzikie; animalia bisulca, belua Mącz; quadrupes Cn (42) : Czemu w íamym człowiecze ferce íełt przy lewym boku gdiż v bydlá ínfzich leži w pófrzotku. *GlabGad* E3, A7v; *KromRozm I* K4; Vczyńmy człowieká [...] á niechay będzie przełożony rybam morfkim/ ptakam powietrznym/ bydlętom [bestiis] ziemnym *Leop Gen* 1/26, *Gen* 7/23, *Soph* 1/2; Tedy Adam dał imioná wfzyftkim bydlętom/ y ptakom powietrznym *BibRadz Gen* 2/20; Wfzeláki rodzaj bydláť okrył wierzch źemie *BibRadz Eccli* 16/29[31], *Gen* 6/7, 7/21, 22[23], 8/16[17], *Hebr* 12/20; Miedzy Bydlęty ktore niema rofpádłych kopyt nieiedzą íáko Koniá/ Lośiá/ Wielbłádá/ Záiácá *BielKron* 465, 445v; *LeovPrzep* b3; *Mącz* 25c, 274b; *GórnDworz* Ll3v; *RejPos* 81v, 132v, 209; *KuczbKat* 315; *RejZwierc* 62; *WujJud* 50, Ll3v; Y rzekł Iehowá wygładzę [...] z obliczá źemie/ od człowieká áż do bydlęciá [animantia Vulg] áż do gádziny/ y áż do ptáftwá niebieskiego *BudBib Gen* 6/7, k. c3, *Is* 63/14, *Ez* 4/14; *ModrzBaz* 57 [2 r.]; wźiáwłzy ná przykłád wfzystki ciáłá/ káždé bydlę/ álbo káždé drzewo *Oczko* 5, 25v; *KochPs* 108; *SkarŻyw* 269; Foetura – Bidlatkocenie, albo czielenie, rodzenie. *Calep* 428a; *Phil* 12; Zá nieczyftý źwierz/ poczyta zakon Boży/ to bydlę/ ktore pokármu íwe⁸⁰ nie źuie *LatHar* 394; *WujNT Hebr* 12/20; Iam vczynił źemie y ludźie/ y bydlętá/ ktore íá ná obliczności źemie *PowodPr* 14.

Wyrażenie: »bydlę nierozumne« (1): ut inter hominem et beluam hoc maxime interest, Miedzy człowiekiem y beftiá á bydlęciem nierozumnym tá nawiętfza różnoć yełt. *Mącz* 430a.

Szereg: »bestyja a bydlę« (1): *Mącz* 430a cf »bydlę nierozumne«.

Synonimy: 1. skot, stworzenie, zwierzę; 2. bestyja, stworzenie, zwierzę.

Cf **BYDŁO**